

نقش روحانیون در پیشگیری از آسیب اجتماعی

نگار جلیلیان^۱

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه فاطمه الزهرا (س) اسلام آباد غرب

چکیده

این مقاله به بررسی جایگاه محوری روحانیت در پیشگیری از گسترش آسیبهای اجتماعی در جامعه ایران می پردازد. با تأکید بر مبانی دینی امر به معروف و نهی از منکر، ابعاد مختلف فعالیتهای پیشگیرانه روحانیون در حوزه های آموزش، مشاوره، و اجتماع مورد تحلیل قرار گرفته است. در بخش بعدی، چالش های پیش رو، از جمله شکاف نسلی و نیاز به آموزش های تخصصی جدید، مورد واکاوی قرار گرفته و راهکارهایی برای ارتقای اثربخشی این نهاد دینی حیاتی ارائه میگردد. این پژوهش تلاش می کند تا با ارائه یک چارچوب جامع، ظرفیت های بالفعل و بالقوه روحانیت را در مسیر کاهش معضلات اجتماعی برجسته سازد.

کلید واژه : آسیب های ، اجتماعی ، روحانیون

۱.۱. اهمیت پیشگیری از آسیب های اجتماعی

آسیب های اجتماعی مجموعه ای از رفتارهای انحرافی و نابهنجار هستند که سلامت فردی و انسجام اجتماعی را تهدید میکنند. در دنیای امروز، با وجود پیشرفت های تکنولوژیک و تغییرات سریع فرهنگی، ابعاد و ماهیت این آسیبها نیز دگرگون شده است. آسیب های سنتی نظیر اعتیاد، طلاق و خشونت خانگی همچنان چالش برانگیزند، اما آسیب های نوین مانند اعتیاد به فضای مجازی، قمار آنلاین، و بحران های هویت یابی در بستر شبکه های اجتماعی، دامنه تهدیدات را گسترده تر ساخته اند. پیشگیری، به عنوان اولین و مهمترین مرحله در مواجهه با این معضلات، امری حیاتی است؛ چرا که مداخله پس از وقوع آسیب، هزینه های جبران ناپذیر مادی، روانی و اجتماعی را به همراه خواهد داشت. رویکرد پیشگیرانه، نیازمند بسیج تمامی ظرفیت های فرهنگی و نهادی جامعه است.

۱.۲ جایگاه نهاد روحانیت در ساختار فرهنگی و معنوی جامعه ایران

نهاد روحانیت در ایران، صرفاً یک گروه مذهبی نیست، بلکه یک مرجعیت فکری، اخلاقی و اجتماعی ریشه دار محسوب میشود. این نهاد تاریخی، با تکیه بر میراث غنی اسلام و جایگاه سنتی خود به عنوان مفسر دین و حافظ ارزش ها، همواره در گلوگاه های حساس تاریخی، نقش هدایتگر و ترمیمی ایفا کرده است. مرجعیت دینی روحانیون، یک سرمایه اجتماعی عظیم است که دسترسی به اقشار مختلف جامعه، از مناطق شهری تا دورافتاده ترین روستاها را میسر می سازد. این نفوذ ذاتی، روحانیت را در موقعیتی منحصر به فرد برای اجرای برنامه های پیشگیری قرار می دهد.

۱.۳. طرح مسئله: چگونگی تبدیل ظرفیت های نظری روحانیت به اقدامات عملی پیشگیرانه

با وجود ظرفیتهای تئوریک قوی در متون دینی برای مقابله با فساد و انحراف، پرسش اصلی این است که چگونه می توان این ظرفیت های نظری را به برنامه های عملیاتی، تخصصی و مؤثر در عرصه پیشگیری از آسیب های پیچیده قرن بیست و یکم تبدیل کرد؟ آیا شیوه های سنتی تبلیغ برای مقابله با آسیبهایی مانند اعتیاد سایبری کارآمد هستند؟ این مقاله به دنبال پاسخگویی به این پرسش بنیادین است: چگونه ساختار روحانیت میتواند با به روزرسانی ابزارها و دانش خود، اثربخشی خود را در خط مقدم پیشگیری اجتماعی افزایش دهد؟

۱,۴. ساختار مقاله

ساختار این پژوهش به گونه ای طراحی شده است که ابتدا مبانی نظری و تاریخی نقش روحانیون تبیین شود. سپس، ابعاد عملیاتی و نمونه های موردی فعالیت های پیشگیرانه در حوزه های مختلف بررسی می گردد در ادامه، مهمترین چالشها و موانعی که مانع تحقق پتانسیل کامل روحانیت در این حوزه شده اند، آسیب شناسی خواهند شد درنهایت، راهکارهای عملی برای ارتقای سطح مداخله و اثربخشی پیشنهاد خواهد شد .

فصل اول: مبانی نظری و جایگاه روحانیت در منظومه پیشگیری

۲,۱. مبانی دینی و فقهی پیشگیری

فعالیت پیشگیرانه روحانیت ریشه در آموزه های بنیادین اسلام دارد. در منظومه فکری اسلامی، جامعه به مثابه یک پیکره واحد در نظر گرفته می شود که سلامت هر عضو به سلامت کل وابسته است. تحلیل مفهوم «امر به معروف و نهی از منکر» به عنوان ابزار بنیادین پیشگیری اجتماعی محوری ترین ابزار پیشگیری در اسلام، اصل "امر به معروف و نهی از منکر" است. این اصل، یک تکلیف دینی جمعی است که صرفاً محدود به تذکر شفاهی نیست، بلکه یک سیستم پیچیده نظارت و اصلاح اجتماعی را ترسیم میکند. سطوح امر به معروف و نهی از منکر: ۱. امر قلبی: ابراز نارضایتی درونی نسبت به منکر و اعتقاد به نادرستی آن. این سطح، زیربنای همه مراحل دیگر است و نشان دهنده تعهد فردی به حفظ سلامت اخلاقی است. ۲. امر زبانی تذکر و تبیین: شامل نصیحت، موعظه و ارائه استدلال های منطقی و شرعی برای انصراف از رفتار مضر. این سطح، اغلب توسط روحانیون در منابر و جلسات صورت میگیرد.

۳. امر یدی اقدام عملی: مداخله مستقیم برای جلوگیری از وقوع منکر، که البته در فضای مدرن و با رعایت حدود قانونی، بیشتر به معنای همکاری با نهادهای اجرایی برای پیشگیری و ایجاد محیط های سالم تبدیل شده است.

ارجاع دینی:

که بر اهمیت تشکیل گروهی تأکید دارد که مردم را به نیکی دعوت کرده و از بدی باز می دارند.

مسئولیت خطیر هدایت گری و تبیین احکام در متون دینی به وضوح روحانیت را به عنوان حافظان شریعت و هدایتکنندگان خلق معرفی کرده اند. این هدایت گری صرفاً در مسائل عبادی خالص نمی شود، بلکه شامل تبیین احکام فقهی مرتبط با زندگی اجتماعی، خانواده، کسب و کار و تعاملات عمومی است. نقش روحانیون، پر کردن خلأ های معنوی و اخلاقی است که زمینه ساز بروز آسیب ها می شوند. «قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۱۰۴»

ارجاع عملی:

به نقل از روایات ائمه اطهار (ع)، بر مسئولیت عالم دینی در تبیین حقایق و جلوگیری از گمراهی تأکید دارد، که مصداق بارز آن، مقابله با موجهای انحراف اجتماعی است.

۲.۲. نقش تاریخی و اجتماعی روحانیت

سنت روحانیت در ایران همواره با نقش اجتماعی فعال همراه بوده است. سنت تاریخی علما در حل و فصل دعاوی و اصالح ذاتالبین پیش از توسعه کامل نهادهای قضایی مدرن، علما و فقها نقش داوران اولیه ای را ایفا می کردند.

آنها با استفاده از نفوذ مردمی و تکیه بر شرع و عرف، اختلافات خانوادگی، ملکی و قبیله ای را حل و فصل می کردند. این فرایند، که به "اصالح ذاتالبین" مشهور است، اساساً یک رویکرد پیشگیرانه بود؛ زیرا از تبدیل منازعات کوچک به درگیری های بزرگتر قضایی یا خشونت های خانگی جلوگیری می کرد.

نمونه های تاریخی از نقش اجتماعی روحانیون در بحران های اجتماعی و فرهنگی در مقاطع تاریخی حساس مانند: قحطی ها، یا دوره ای شیوع بیماری ها و بحران های فرهنگی،

روحانیون همواره خط مقدم بسیج اجتماعی بوده اند. از زمان میرزای شیرازی و تحریم تنباکو تا

نقش علمای معاصر در دوران انقلاب و دفاع مقدس، الگوی مداخله فعال روحانیت در مسائل عامه مردم ثبت شده است.

عدم به روزرسانی دانش روحانیون در مواجهه با آسیبهای نوین مانند: جرایم سایبری، هویت یابی نوجوانان

آسیب های نوین نیازمند دانشی تخصصی فراتر از فقه سنتی هستند. به عنوان مثال: روحانیانی که با مکانیسم های روانی اعتیاد به پورنوگرافی در فضای مجازی آشنا نباشد، نمی تواند راهکار مناسبی ارائه دهد. دانش روحانیون باید با روانشناسی نوین، جامعهشناسی انحرافات و امنیت سایبری همسو شود.

نیاز به تلفیق علوم دینی با رویکردهای نوین جامعه شناسی و مددکاری پیشگیری مؤثر در قرن ۲۱ مستلزم یک رویکرد تلفیقی (Interdisciplinary) است. روحانی باید بتواند مفاهیم دینی را با متدولوژی های علمی روز دنیا برای ارزیابی ریسک و تدوین مداخله ترکیب کند.

ارجاع تحقیقی: **

** نشان میدهد که بیش از ۶۰ درصد از روحانیون فعال در مناطق شهری، درخواست آموزش های عملی در زمینه روان درمانی و تکنیک های نوین مشاوره را داشته اند.

۴,۲. شکاف نسلی و چالش ارتباطی

بزرگترین مانع در انتقال پیام، فاصله ادراکی بین مبلغان و نسلهای جدید است.

دشواری برقراری ارتباط مؤثر با نسل Z به دلیل تفاوت در شیوه های مصرف رسانه

نسل Z پیام های اخلاقی را اغلب از طریق محتوای چندرسانه ای کوتاه، سریع و تعاملی دریافت

می کند. شیوه های سنتی سخنرانی طولانی، جذابیت خود را از دست داده است. روحانیونی که با

این کانال های ارتباطی بیگانه هستند، در انتقال مؤثر پیام های پیشگیرانه ناکام میمانند.

برخورد با پدیده های سکولاریزاسیون و فاصله گرفتن جوانان از نهادهای سنتی بخش هایی از جامعه، به ویژه جوانان تحصیل کرده شهری، گرایش به نادیده گرفتن نهادهای سنتی، از جمله روحانیت، پیدا کرده اند. زمانی که مرجعیت دینی مورد تردید قرار گیرد، قدرت "امربه معروف" نیز تضعیف میشود.

ارجاع نظری: **

** بیان میدارد که "اعتماد نهادی" به شدت تحت تأثیر "شفافیت و انعطاف پذیری" قرار دارد و

روحانیت باید شفافیت بیشتری در پاسخگویی به شبهات نسل جدید نشان دهد.

۴,۳. مسائل ساختاری و ادراکی

برخی رویکردهای سنتی در اجرای وظایف اجتماعی روحانیت، می تواند نتیجه عکس دهد. برخی تلقیهای سنتی از تذکر که ممکن است به جای پیشگیری، منجر به طرد اجتماعی شود برخی برخوردهای با شدت بالا یا لحن تند در مواجهه با آسیب ها، به جای اصلاح فرد، منجر به فاصله گیری او از فضای معنوی و دینی می شود. روحانی باید تذکر را به یک امر محبت آمیز و سازنده تبدیل کند، نه یک حکم قضایی. تمرکز بیش از حد بر جنبه های نظری و کم توجهی به نیازهای اقتصادی-اجتماعی آسیب دیدگان بسیاری از آسیب ها مانند: اعتیاد و طلاق ریشه اقتصادی و ساختاری دارند. اگر روحانی تنها بر بُعد اخلاقی تمرکز کند و راهکاری برای مشکلات معیشتی خانواده ارائه ندهد، پیشگیری صرفاً در حد حرف باقی می ماند. همکاری با دولت برای حل مشکلات اقتصادی زمینه ای ضروری است.

فصل چهارم: راهکارها و پیشنهادات برای ارتقاء اثربخشی

برای بهره برداری حداکثری از ظرفیت روحانیت در پیشگیری، نیاز به یک بازنگری استراتژیک در سه حوزه آموزش، ارتباطات و همکاری ها است.

۵,۱. نوسازی آموزشی در حوزه های علمیه

زیربنای هر تحولی، اصلاح در مرکز تولید نیروی انسانی است. اجباری کردن دوره های تخصصی فشرده در زمینه مشاوره، آسیب شناسی اجتماعی و مدیریت بحران برای طلاب فعال باید دوره هایی با عنوان "پزشک جامعه" یا "مشاور اجتماعی دینی" طراحی شود. این دوره ها باید شامل واحدهای عملی در محیط واقعی و تحت نظارت متخصصان مددکاری اجتماعی باشند. به عنوان مثال: هر طلبه ای که قصد تبلیغ در یک منطقه خاص را دارد، باید حداقل آموزشهای اولیه در مورد شیوع مواد مخدر یا طلاق در آن منطقه را دیده باشد.

ایجاد رشته های میان رشته ای در سطوح عالی حوزوی، ایجاد دانشکده های مشترک بین حوزه های علمیه و دانشگاه ها برای اعطای مدارک تخصصی در رشته هایی مانند "فقه و روانشناسی بالینی" یا "اصول فقه و جامعه شناسی انحرافات" ضروری است تا روحانیون با دیدگاهی علمی تر وارد عرصه شوند.

۵.۲. استفاده از ظرفیتهای نوین ارتباطی

باید به نسل جدید نشان داد که دین و روحانیت، بخشی از دنیای مدرن آنها است. تأسیس نهادهای تولید محتوای دیجیتال تخصصی روحانیون پادکست های علمی-اجتماعی، تولید ویدئوهای کوتاه آموزشی ایجاد یک "مرکز تولید محتوای دینی پیشگیرانه" که مدیریت آن بر عهده طالب جوان و مسلط به فضای مجازی باشد. این مرکز باید محتوایی را تولید کند که بتواند در پلت فرم هایی مانند:

اینستاگرام و تلگرام به صورت گسترده منتشر شود و پیامهای اخلاقی را در بسته بندی جذاب ارائه دهد. برگزاری وبینارهای بین منطقه ای برای تبادل تجربیات موفق در پیشگیری تشکیل شبکه ای دیجیتال از روحانیون فعال در مناطق مختلف شهرهای بزرگ، روستاها، مناطق مرزی برای اشتراک گذاری موفق ترین شیوه های برخورد با آسیبهای محلی، مانند نحوه مدیریت بحران بیکاری جوانان در یک شهرستان خاص.

۵.۳. توسعه الگوی همکاری بین بخشی

پیشگیری اجتماعی یک کار تیمی است و روحانیت نمی تواند به تنهایی بار آن را بر دوش کشد. تدوین پروتکل های همکاری رسمی بین نهادهای دینی مانند دفتر تبلیغات اسلامی و سازمانهای دولتی بهزیستی، ستاد مبارزه با مواد مخدر باید نقاط اتصال رسمی و کارآمدی تعریف شود. به طور مثال، ثبت رسمی روحانیون مشاور مجاز در مراکز اورژانس اجتماعی بهزیستی، یا استفاده از ظرفیت های تبلیغی برای اجرای طرح های ملی مبارزه با اعتیاد در مساجد. ایجاد کارگروه های محلی با حضور روحانیون، مسئولین و خانواده ها برای شناسایی و حل ریشه ای مشکلات در سطح محله، امام جماعت باید رهبری یک تیم کوچک محلی را به عهده گیرد که شامل نماینده شورای شهر، مدیر مدرسه و چند نفر از معتمدین محلی باشد تا آسیبها قبل از تبدیل شدن به معضل، شناسایی و رفع شوند. این کار، رویکرد "جامعه محوری" در پیشگیری را تقویت می کند.

نتیجه گیری

روحانیت به عنوان یکی از قدیمی ترین و ریشه دارترین نهادهای اجتماعی ایران، نقشی بی بدیل در پیشگیری از آسیب های اجتماعی ایفا می کند. این نقش نه تنها از منظر تئوری احکام دینی بلکه در عمل نیز مشهود است، به ویژه در حوزه های مشاوره خانوادگی و بسیج اخلاقی محلات. مفاهیمی چون امر به معروف، هنگامی که با درایت و شناخت علمی از معضلات مدرن همراه شوند، ابزاری قدرتمند برای حفظ سلامت عمومی هستند.

با این حال، برای مقابله با پیچیدگی های آسیب های نوین در دنیای امروز، ضروری است که روحانیون با حفظ اصالت محتوایی، شیوه های ارتباطی و ابزارهای کار خود را به روز سازند. شکاف نسلی و نیاز به تخصص در حوزه هایی مانند روانشناسی و سایبری، دیگر قابل اغماض نیست. سرمایه گذاری بر آموزش تخصصی روحانیون، بهره گیری استراتژیک از رسانه های نوین و توسعه الگوهای همکاری بینهادی، کلید موفقیت در مسیر ارتقاء اثربخشی نهاد روحانیت در پیشگیری از آسیبهای اجتماعی و ساختن جامعه ای سالمتر و تاب آورتر در آینده است.

- ۱_ قرآن کریم ترجمه و تفسیر.
- ۲_ کلینی، محمد بن یعقوب، بیتا. الکافی، تهران: انتشارات اسلامی.
- ۳_ مطهری، مرتضی.، مجموعه آثار. تهران: انتشارات صدرا.
- ۴_ مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، گزارش تحلیلی آسیب های اجتماعی نوظهور. تهران: معاونت پژوهشهای اقتصادی.
- ۵_ سلیمی ، احمد، ۱۴۰۰، رسانه، دین و نسل نوین: مطالعاتی در باب شکاف ارتباطی. انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶_ مرکز امور طالب و فضالی حوزه، ، دفتر کارآفرینی و فعالیت های اجتماعی طالب: گزارش عملکرد سالانه. قم.
- ۷_ وزارت آموزش و پرورش، ۱۴۰۰، گزارش سالانه فعالیتهای مذهبی و پرورشی در مدارس تهران.
- ۸_ فصلنامه روانشناسی و دین، دوره جدید، شماره ۴، ۱۴۰۴ ، مقالات منتخب در زمینه نقش ایمان در تاب آوری روانی.
- ۹_ سازمان بهزیستی کشور، ۱۴۰۱. آمار مداخلات پیشگیرانه خانواده در مناطق کم برخوردار. معاونت پیشگیری